

Marx ve Marksist Sistemin BitiŒi

Eugen von Böhmer-Bawerk

**Çevirmen
Can Madenci**

**Editör
Atilla Yayla**

Eugen Böhm-Bawerk
Marx ve Marksist Sistemin Bitişi
Karl Marx and Close of His System

Liberte Yayınları 123
© Liberte Yayınları, Mayıs 2006
Tüm hakları saklıdır.
ISBN: 975-6201-09-6

İç Tasarım: Tuna Saral
Kapak: Nilüfer Korkmaz
Baskı: Cantekin Matbaası
(312) 384 34 35

Liberte Yayınları
GMK Bulvarı 108/16
Maltepe/Ankara
Tel: (312) 230 87 03
Fax: (312) 230 80 03
info@liberte.com.tr
www.liberte.com.tr

İçindekiler

Takdim.....	vii
Bir Klasığı Takdim Ederken.....	ix

MARX ve MARKSİST SİSTEMİN BİTİŞİ Eugen von Böhm-Bawerk

Giriş.....	1
Bölüm 1: Değer Teorisi ve Artı-Değer.....	5
Bölüm 2: Ortalama Kâr Oranı ve Üretim Fiyatı Teorisi.....	15
Bölüm 3: Çelişki Meselesi.....	23
Birinci Argüman.....	27
İkinci Argüman.....	33
Üçüncü Argüman.....	34
Dördüncü Argüman.....	44
Bölüm 4: Marksist Sistemdeki Hata: Kaynakları ve Sonuçları.....	57
1. Kısım.....	57
2. Kısım.....	72
3. Kısım.....	83
Bölüm 5: Werner Sombart'ın Müdafaası	95

BÖHM BAWERK'İN MARX ELEŞTİRİSİ Rudolf Hilferding

Önsöz.....	117
Bölüm 1: İktisadî Bir Kategori Olarak Değer.....	119
Bölüm 2: Değer ve Ortalama Kâr.....	145
Bölüm 3: Öznel Bakış Açısı.....	177

Takdim

Ekonomik değer neye bağlıdır?

Para nedir ve değeri nasıl oluşur?

Faiz nedir?

Enflasyon nedir?

Ekonomide periyodik krizler neden oluşur?

Sosyalizm neden teoride bile imkansızdır?

Tüm bu soruları cevaplayabilen, çelişkilere düşmeden, her dönem, her şart ve bölge için aynı geçerlilikle cevaplayabilen tek ekonomi okuludur, Avusturya İktisat Okulu.

Fakat, dünyanın hemen hiç bir üniversitesinde, hiçbir ekonomi dersinde deęinilmez Menger'e, Böhm Bawerk'e, Mises'e, Rothbard'a. Bu isimleri duymadan ekonomi profesörü bile olabilirsiniz.

Tek yapmanız gereken Smith, Ricardo, Marx ve Keynes öğretilerini takip etmektir, ekonomi alanında dikkate alınır biri olmak için. Böylece bir insan davranışı bilimi olan ekonomiyi matematiğe indirger, modeller oluşturursunuz. Her biri birbirinden farklı milyarlarca insanın davranışını belli modellere uydurabileceğinizi sanırsınız.

Ekonominin işleyişini ve gerçek ekonomik problemlerin sebebini anlayamazsınız belki ama sorunların çözümünü bilirsiniz. Tektir çünkü o çözüm: Devlet müdahalesi.

Aslında, 1930'larda Büyük Buhran'dan hemen sonra yaşandı ekonomi bilimindeki en büyük fikir mücadelesi.

Ve maalesef yukarda isimlerini andığım, Avusturya İktisat Okulu adıyla da tanınan, gerçek ekonomistler ve onların fikirleri kaybetti.

Kaybetmelerinin tek bir nedeni vardı: İçinde devletin rol aldığı, sihirli bir çözüm üretmemek. Devlete "Bu krizi siz yarattınız siz düzeltemezsiniz. Piyasası rahat bırakın" demek. Piyasaya müdahalenin, piyasanın işleyişini daha da bozacağını ve her bozulmanın yeni bir müdahale daha gerektireceğini ve bu müdahale

sevdasının sonu sosyalizm ile bitecek bir kısır döngüye neden olacağını söylemek.

Şu sıralar mücadele tekrar başlıyor.

Etrafınıza bir bakın. En heybetli ülkelerin ve ekonomilerin durumuna. Japonya ve Uzakdoğu yıllardır büyümemenin sıkıntısı içinde. Avrupa gittikçe büyüyen bir işsizlik sarmalında. ABD ise sürekli büyüyen bütçe ve ticaret açıklarıyla boğuşuyor.

Geçmişin mirasını yiyerek, gerçeklerin üzeri kapatılabiliyor belki kısa bir süre için, ama hayat bir çok insanın sandığından daha acımasız. Sonsuza kadar kafalarda yaratılan hayal alemlerinde yaşanmasına izin vermiyor.

Bundan yüz sene evvel bilinen ama unutturulan gerçekler yavaş yavaş tekrar ortaya çıkıyor.

Liberte Yayınları, Avusturya İktisat Okulu'na ait bu eserleri Türkçe'ye çevirterek ve yayımlayarak çok büyük bir şans tanıyor Türk insanına. İktisat bilimini öğrenme şansı.

Sizlere tavsiyem, kendinizi televole ekonomistlerinden ve onların söylemlerinden kurtararak, bu eserleri okumanız ve üzerlerinde düşünmenizdir. Söylenenleri etrafınızda uçuşan kavramlarla kıyaslamak yerine aklınızın süzgecinden geçirmenizdir. Belki sınırlarınız daha da bozulacak etrafta insanların refahını arttırma, ekonomiyi iyileştirme, büyüme adına yapılanları görünce. Ama, en azından refahınızı, mutluluğunuzu etkileyen en önemli konu da artık karanlıkta olmayacaksınız.

Ve, emin olun ki, pişman olmayacaksınız.

Kerem Tibuk

Bir Klasiđi Takdim Ederken

Eugen Böhmer-Bawerk (1851-1914), Avusturya İktisat Okulu'nun¹ üç kurucusundan biridir. Diğer kurucular Carl Menger ile Böhmer-Bawerk'in arkadaşı ve kayın biraderi Friedrich von Wieser'dır. Bazı iktisadî düşünce tarihçileri Böhmer-Bawerk; dünya tarihinin en mühim iktisatçılardan biri ve sermaye teorilerinin öncüsü olarak kabul etmektedir. Gerek Avusturya İktisat Okulu'nun gerekse Böhmer-Bawerk'in neo-klasik ve post neoklasik iktisatçılar üzerine gerçekten büyük etkisi olmuştur. Bu izlerin günümüze kadar geldiğini söylemek abartma sayılmaz.

Böhmer-Bawerk Avusturya'da aristokratik, bürokratik bir ailede dünyaya geldi. Babası yüksek dereceli bir kamu görevlisiydi. Böhmer-Bawerk önce hukuk okudu ve sonra devlet memurluğuna girdi. Hayatın akışı zamanla Böhmer-Bawerk'in iktisada ilgisini artırdı. Bunun üzerine, Almanya'da, tarihçi Karl Knies'in danışmanlığında iktisat tahsil etti. Daha sonra, Avusturya'da, Innsbruck Üniversitesi'ne iktisat profesörü olarak tayin edildi.

Innsbruck'daki yılları belki de Böhmer-Bawerk'in akademik hayatının en verimli yılları oldu. 1884'te baş eseri *Capital and Interest*'in (Sermaye ve Faiz) ilk cildini yayınladı. Sonra diğer ciltler geldi. Bu üç cildin isimleri şöyleydi: *Sermaye Teorilerinin Tarihi ve Tenkidi* (1884) (History and Critique of Interest Theories), *Sermayenin Pozitif Teorisi* (The Pozitif Theory of Capital) (1889) ve *Sermaye ve Faiz Üzerine İleri Denemeler* (1909-1912) (Further Essays on Political and Interest).

¹ Avusturya İktisat Okulu'yla ilgili Türkçe literatür, ne yazık ki, çok zayıftır. Okulla ilgili en yoğun çalışmaları yapan isimler Turan Yay ve Fuat Ođuz'dur. Turan Yay ve Fuat Ođuz'un eserleri, Avusturya İktisat Okulu hakkında bilgi edinmek isteyenler için başlıca kaynaktır. Yayın hayatına 2006 yılı başında son veren *Piyasa* dergisinin 11. sayısı (Yaz-2004) Okul'a tahsis edilmiştir. Piyasa'nın diğer sayılarında ve Liberal Düşünce dergisi külliyyatında da Okul veya Okula mensup filozoflar hakkında yazılar ve filozoflardan yapılan çeviriler bulunabilir.

Böhm-Bawerk, akademik hayatı yanında çeşitli kamu görevlerinde de bulundu. 1895'te, 1897'de ve 1900'de Avusturya Maliye Bakanı olarak görev yaptı. Bu göreve getirilmesinin sebebi, vergi ve para reformuna öncülük etmesinin istenmesiydi. İlginç olan, büyük yazarın bu görevi siyasî taraf olmadan yürütmesi ve hayli başarılı olmasıydı. Böhm-Bawerk bu görevlerden sonra akademik hayatı tercih etti ve 1904'te istifa ederek Viyana Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

Böhm-Bawerk'in Marksizm kritiği ilk olarak 1896'da yayımlandı. Kitabın orijinal adı, *Karl Marx and the Close of His System*'dir. Buradaki "close" kelimesi tamamlanma, bitme, sona erme gibi anlamlara gelmektedir. Böhm-Bawerk'in bununla ima ettiği, herhâlde, Marksist sistemin tamamlanamayışı ve dolayısıyla çökmesiydi. Ne var ki, bunu daha açık bir kelimeyle ifade etmek yerine, "close" kelimesiyle ifade etmiştir. Bu kelimenin tam karşılığı olarak, Türkçe'de, "bitiş" demenin uygun olduğunu düşündük, çünkü bitiş kelimesi İngilizce'deki "close" gibi hem sona erme hem de tükenme anlamını vermektedir. Böhm-Bawerk'in Marksist sistemin bittiğine inandığından şüphe etmek için fazla sebep yoktur. Nitekim, bu kanaate varmasının sebebi, kitap okununca daha iyi anlaşılacağı gibi, Marx'ın *Kapital*'in ilk cildinde doğan transformasyon probleminin çözümünü üçüncü cilde bırakması ve üçüncü ciltte de çözememesidir. Esasen, o yıllarda yükselmekte olan Marksist teorinin ana rakibi Avusturya İktisat Okulu'dur ve Okul'un Marksizme güçlü bir cevap vermesi zaten beklenmektedir. Cevap, çok gecikmeden, Böhm-Bawerk'ten gelir. Yazar, bu kritiğinde Marksizmin kendi kendine çöktüğünü vurgular. Ancak, bu çöküş, entellektüel bir çöküştür, siyasî değildir. Nitekim, Böhm-Bawerk, fikren çökmüş olan Marksizmin entellektüel alanda bir geleceğinin olmadığını ama parlak bir siyasî geleceğin onu beklediğini ifade etmiştir. Ve bu tahmininde yanılmamıştır.

Liberte Yayınevi olarak Böhm-Bawerk'in ilk yayımından beridir Marksist değer ve artı-değer teorisinin en iyi tenkitlerinden biri olduğu kabul edilen bu ölümsüz eserini Türkçe'ye kazandırmış olmanın sevinç duyuyoruz. Okuyucunun hem eserden daha iyi yararlanmasını sağlamak hem de kitabın yayımlandığı dönemin entellektüel havasını daha iyi anlamasını sağlamak için dönemin genç ve akıllı bir

Marksisti olan Alman yazar Rudolf Hilferding'in Böhm-Bawerk'e cevabını da kitaba aldık. Bu cevabın Böhm-Bawerk'in eleştirisini ve iddiasını çürüttüğünü söylemek zor. Nitekim, Böhm-Bawerk de böyle düşünmüştür. Sonraki yıllarda Hilferding'e sadece bir dipnotta atf yapmış ve Hilferding'in cevabının görüşlerini değiştirmesini gerektirmediğini belirtmiştir. Yine de, Hilferding'in cevabı takdire şayan bir çaba ve okunmaya değer bir metindir.

Kitabın çevirisini değerli meslektaşım Can Madenci büyük bir başarıyla gerçekleştirdi. Kendisine şükran borçluyuz. Ben çeviriyi gözden geçirdim ve küçük düzeltmeler yaptım. Ancak, bu kitabın asıl kahramanı Kerem Tibuk'tur. Kerem'in maddî manevî desteği ve öncülüğü olmasa, bu kitap Türkçe'de ya hiç yayımlanamaz ya da daha uzun zaman yayımlanmayı beklerdi. Kerem'e şahsım, Liberte Yayınevi ve Türkiye'nin fikir hayatı adına, özellikle de sayıları hızla artan ama hâlâ küçük bir azınlık teşkil eden liberal aydınlar adına teşekkür ediyorum.

Bu vesileyle, *Marx ve Marksist Sistemin Bitişi*'nin Böhm-Bawerk'e ve Avusturya İktisat Okulu'nun diğer isimlerinden Carl Menger, Ludwig von Mises ve Murray Rothbard'a ait ondört cilt tarafından izleneceğini meraklılara müjdelemek istiyorum. Son olarak, okuyucuyu kitapla başbaşa bırakmadan önce, kitabın teknik işlerini hâleden sevgili öğrencilerim Buğra Kalkan ve Tuna Saral'a teşekkür ediyorum.

Atilla Yayla

3 Mayıs 2006, Keçiören

Giriş

Bir yazar olarak Karl Marx gıpta edilecek kadar şanslı biri idi. Kimse Marx'ın çalışmasının okunması ya da anlaşılması kolay kitaplar arasında yer aldığını söyleyemez. Zira diğer birçok kitap, güç bir diyalektikten ve yorucu matematiksel çıkarımlardan oluşan çok daha hafif safralara sahip biçimde hazırlanmış olmaları durumunda, halk tarafından tanınmalarının önünde ümitsiz bir şekilde engeller ile karşılaşır. Ancak bütün bunlara rağmen Marx, genelde zor kitapları okumaya düşkün olmayan birçok kimse de dahil olmak üzere, geniş okuyucu çevrelerinin havarisi hâline geldi. Üstelik, Marx'ın muhakemesinin kuvveti ve açıklığı teslim olmaya zorlanacak türden de değildir. Aksine, Karl Knies gibi bilimimizin en ciddi ve en değerli düşünürleri arasında yer alan kişiler, başlangıçtan itibaren, görmezden gelinmesi mümkün olmayan argümanlar vasıtasıyla, Marksist öğretinin başından sonuna kadar hem mantıksal hem de olgusal her türden çelişme ile dolu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, Marx'ın çalışmasının halkın – genel olarak halk değil, çünkü bunlar Marx'ın zor diyalektikini anlayamazlardı; uzmanlar da değil, çünkü bunlar çalışmayı anlamakta ve kusurlarını oldukça iyi bilmekteydiler – hiçbir kesiminden destek görmemesi kolay olacaktı. Bununla birlikte, işin aslı bunun tersi oldu.

Marx'ın çalışmasının kendi hayatı boyunca güdük kalmış olması da çalışmanın yarattığı etkiye bir zarar vermemiştir. Yeni sistemler hakkında bu gibi tek başına kalmış ilk ciltlere çoğunlukla ve haklı olarak nadiren güven duyma eğilimindeyizdir. Genel ilkeler bir kitabın “Genel Bölümler” listesinde hoş bir biçimde ortaya konulabilir; fakat bu ilkelerin gerçekte yazarın onlara attığı ikna gücüne sahip olup olmadığı, ancak sistemin inşa edilmesi esnasında bu ilkelerin bütün olgular ile ayrıntılı olarak yüzleştirilmesi durumunda anlaşılabilir. Ve bilim tarihinde, umut vaat edici ve görkemli bir ilk cildi ikinci bir cildin yazarın daha dikkatli bir şekilde yaptığı araştırmalar sonucunda, yeni ilkeler somut olguların sınaması karşısında ayakta kalmayı başaramamış olması yüzünden takip etmemesi nadiren gerçekleşmiştir. Fakat Marx'ın çalışması bu şekilde bir zarar görmemiştir. Marx'ın ta-

kipçilerinin çoğunluğu, ilk cilde güvenerek henüz yazılmamış olan ciltlere sınırsız bir güven duymuşlardır.

Bundan başka, bu güven bir hususta olağandışı katı bir sınamaya tâbi tutulmuştur. İlk ciltte Marx, metaların bütün değerlerinin onlarda somutlaşan emeğe dayandığını ve bu “değer kanunu” sayesinde metaların içerdikleri emek miktarı ile orantılı olarak mübadele edilmeleri gerektiğini ve buna ilâveten, kapitalistin payına düşen kârın ya da artı-değerin işçiden yapılan zorla alımın bir ürünü olduğunu; bununla beraber, artı-değerin miktarının kapitalist tarafından kullanılan sermaye miktarının bütünü ile değil, yalnızca bunun “değişken” kısmının – yani sermayenin ücretlere ödenen kısmının – miktarı ile orantılı olduğunu ve “sabit sermaye”nin, yani üretim araçlarının satın alınmasında kullanılan sermayenin hiçbir artı-değer ilâve etmediğini ileri sürmüştür. Ancak, günlük hayatta sermayenin kârı yatırılmış olan *toplam* sermaye ile orantılıdır; ekseriyetle bundan ötürü, metalar esas itibarıyla içerdikleri emek miktarı ile orantılı olarak mübadele edilmemektedirler. Dolayısıyla, burada sistem ile olgular arasında tatmin edici bir açıklamaya fazla imkân vermeyen bir çelişki bulunuyordu. Bu açık çelişki Marx’ın gözünden de kaçmamıştır. Kendisi bu hususta şöyle demektedir: “Bu kanun” (diğer bir deyişle artı-değerin sadece sermayenin değişken kısmı ile orantılı olduğuna ilişkin kanun) “açıkça bütün *prima facie** tecrübe ile çelişmektedir.”¹ Fakat Marx aynı zamanda bu çelişkinin sadece görünüşte bir çelişki olduğunu, çözümünün birçok kayıp halkanın bulunmasını gerektirdiğini ve bu çözümünün çalışmasının daha sonraki ciltlerine ertelendiğini ifade etmektedir.² Uzmanlığa dayalı eleştiriler, Marx’ın bu vaadini asla tutmayacağı şeklinde kehanete benzer kesin bir tahminde bulundular, çünkü kendilerinin de özenle kanıtlamaya çalıştıkları gibi, bu çelişme çözümsüzdü. Bununla birlikte, bu eleştirideki muhakeme Marx’ın takipçileri üzerinde hiçbir etki yaratmamıştır. Marx’ın vermiş olduğu basit söz bütün mantıksal çürütmelerden daha ağır basmıştır.

* İlk bakışta, yüzeysel olarak, dışından bakılırsa. [ç.n.]

¹ *Kapital*, Cilt I, s. 335.

² Cilt I, s. 335; s. 572, dipnot.

Marx'ın çalışmasının ustanın ölümünden sonra çıkan ikinci cildinde, önceden ilan edilen (ve çalışmanın bütününe ilişkin plâna göre üçüncü cilde saklanmış olan) çözüm için hiçbir girişimde bulunulmamış olması ve Marx'ın çözümü bulmayı amaçladığı yönde en ufak bir imânın dahi yer almaması şüpheli bekleyişi giderek daha da sinir bozucu bir hâle getirdi. Fakat editör Friedrich Engels'in önsözü sadece çözümün Marx'ın bıraktığı elyazmasında verildiği şeklinde tekrarlanan kesin ifadeyi içermiyordu; aynı zamanda esas itibariyle Rodbertus'un takipçilerine yöneltilmiş olan ve üçüncü cildin çıkışından önceki zaman zarfında kendi imkânlarını kullanarak "eşit bir ortalama kâr oranının yalnızca değer kanunu ile çelişmeden değil, aynı zamanda bu kanuna dayanarak dahi nasıl gerçekleşebileceği ve gerçekleşmesi gerektiği" sorununu çözmeye çalışmaları gerektiği şeklindeki açık bir meydan okumayı da içeriyordu.

Bu meydan okumanın bu kadar çok kişi tarafından ve doğrudan yöneltilmiş olduğu çevrenin dışında çok daha geniş bir çevre tarafından kabul görmesini, Marx'a bir düşünür olarak yapılabilecek en dikkate değer övgülerden biri olarak görüyorum. Sadece Rodbertus'un takipçileri değil, Marx'ın kendi taraftarlarından olanlar ve hatta sosyalist okulun bu iki liderine bağlı olmayan ve Marx'ın büyük ihtimalle "vulgar iktisatçılar" olarak adlandıracağı iktisatçılar da Marx'ın hâlen gizemle örtülü düşünce çizgisinin olası bağlantılarını anlamaya çalışmak için birbirleriyle yarıştılar. Marx'ın *Kapital*'inin ikinci cildinin çıktığı 1885 ve üçüncü cildinin yayınlandığı 1894 yılları arasında, "ortalama kâr oranı" ve bunun "değer kanunu" ile bağlantısı üzerine olan ödüllü bir makale yarışması giderek yayıldı.³ Artık Marx gibi

³ Loria'nın yaptığı sayımdan müteakip listeyi ("L'opera postuma di Carlo Marx", *Nuova Antologia*, Cilt: I, Şubat 1895, s. 18) çıkardım. Bu liste benim de yabancı olduğu bazı makaleler içermektedir: Lexis, *Jahrbücher für Nationalökonomie*, 1885, yeni seri, Cilt XI (1885), s. 452-465; Schmidt, *Die Durchschnittsprofitrate auf Grund des Marxschen Wertgesetzes*, Stuttgart, 1889; bu sonuncu çalışmanın benim tarafından yapılan bir tartışması için: *Tübinger Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1890, s. 590 ve devamı; Loria, *Jahrbücher für Nationalökonomie*, yeni seri, Cilt: XX (1890), s. 272 ve devamı; Stiebling, *Das Wertgesetz und die Profitrate*, New York, 1890; Wolf, "Das Rätsel der Durchschnittsprofitrate bei Marx", *Jahrbücher für Nationalökonomie*, üçüncü seri, Cilt: II (1891), s. 352 ve devamı; Schmidt, *Die Neue Zeit*, 1892-3,

kendisi de hayatta olmayan Friedrich Engels'in görüşüne göre, üçüncü cildin önsözünde bu yarışma makalelerini eleştirirken belirttiği gibi, kimse ödülü kazanmayı başaramadı.

Bununla birlikte, Marx'ın sisteminin tamamlan-masının uzun süreden beri ertelenen ortaya çıkışı ile birlikte, söz konusu mesele sonunda belirli bir karara varmanın mümkün olduğu bir aşamaya geldi. Zira bu çözüm vaadi üzerinde herkes istediği kadar çok ya da az düşünebiliyordu. Bir yanda yapılmış olan vaatler diğer yanda argümanlar, bir anlamda birbirleri ile kıyaslanamıyordu. Her ne kadar yazarları tarafından Marksist teorinin ruhuna uygun olarak tasarlandığı ve icra edildiği kabul edilse de, diğer kişilerin çözüm girişimlerinin başarılı şekilde yürütülmelerinin Marx'ın taraftarlarınca onaylanmasına ihtiyaç duyulmuyordu. Zira bunlar, çözümlerin her defasında başlangıçta vaat edilmiş olan çözüm ile kusursuz bir benzerlik taşımasını talep edebiliyorlardı. Fakat bu sonuncu çözüm de sonunda ortaya çıktı ve otuz yıllık mücadeleye, bütün tarafların sırayla fikirlerini açığa vuraabilecekleri ve kendilerini ileride gelecek olan vahiylerin ümitleri ile mutlu etmek ya da, Proteus-vâri biçimde, değişken ve inandırıcı olmayan bir yorumdan bir diğerine geçmek yerine meseleyi mücadele yoluyla hâlledebilecekleri sabit, dar ve açıkça belirlenmiş bir savaş alanı kazandırdı.

Marx'ın kendisi kendi sorununu çözmüş müdür? Tamamlanmış olan sistemi kendisine ve gerçeklere sadık kalmış mıdır, yoksa kalmamış mıdır? Bu meseleyi araştırmak izleyen sayfa- ların işidir.

Cilt: 4 ve 5; Landè, a.g.e., Cilt: 19 ve 20; Fireman, "Kritik der Marxschen Werttheorie", *Jahrbücher für Nationalökonomie*, üçüncü seri, Cilt: III (1892), s. 793 ve devamı; son olarak Lafargue, Soldi, Coletti ve Graziadei, *Critica Sociale*, Temmuz-Kasım arası, 1894.

Bölüm I

Değer Teorisi ve Artı-Değer

Marx'ın sisteminin dayanaklarını kendi değer kavramı ve kendi değer teorisi oluşturmaktadır. Marx'ın kendisinin de tekrar tekrar ifade ettiği üzere, bunlar olmadan iktisadî olgulara ilişkin hiçbir bilimsel bilgi elde etmek mümkün olmayacaktır. Marx'ın bu ikisi hakkındaki görüşlerine ulaşmada kullandığı yöntem sayısız defa tarif edilmiş ve tartışılmıştır. Aradaki bağlantının anlaşılması için, Marx'ın argümanının en önemli noktalarını kısaca özetlemem gerekiyor.

Marx, “değerin izini bulmak” (I, s. 55) amacıyla giriştiği incelemenin alanını başlangıçtan itibaren *metalar* ile sınırlandırmaktadır. Marx'a göre *metadan* bütün iktisadî malları değil, sadece piyasa için üretilmiş olan *emek ürünlerini* anlamamız gerekmektedir.¹ Marx işe “Tek Bir Metanın Analizi” (I, s. 41) ile başlamaktadır. Bir meta, bir yandan sahip olduğu nitelikler ile belirli türden insan ihtiyaçlarını karşılayan yararlı bir nesnedir, diğer yandan da mübadele-değerinin maddî vasıtasını oluşturmaktadır. Bunun ardından Marx bu sonuncusunun analizine geçmektedir. “Mübadele-değeri, ilk bakışta, niceliksel bir ilişki olarak, farklı türden kullanım-değerlerinin birbirleri ile mübadele edildiği bir oran olarak, zamana ve mekâna göre sürekli deği-

¹ Cilt I, s. 47, 49, 83, 121 ve başka birçok yerde. Karşılaştırma için aynı zamanda bkz. Adler, *Grundlagen der Karl Marxschen Kritik der bestehenden Volkswirtschaft*, Tübingen, 1887, s. 210 ve 213.

şen bir ilişki olarak görünür”. Bu nedenle de mübadele-değeri tesa-
düfî bir şey olarak görünmektedir. Yine de bu değişim ilişkisinde sa-
bit ve değişmez olan bir şeyin bulunması gerekmektedir. Marx da bu
şeyi açığa çıkarmaya girişir. Kendisi bunu iyi bilinen diyalektik yön-
temi ile yapar. “Buğday ve demir gibi iki metayı örnek olarak alalım.
Bunların nispî mübadele oranı ne olursa olsun, bu oran daima belirli
bir miktardaki buğdayın belirli bir miktardaki demire eşit olduğu bir
denklem ile temsil edilebilir: Örneğin 1 quarter buğday = 1 ton demir.
Bu denklem bize ne anlatmaktadır? Bu denklem bize, iki farklı
şeyde, yani 1 quarter buğdayda ve 1 ton demirde aynı büyüklüğe sa-
hip ortak bir ögenin mevcut olduğunu anlatmaktadır. O yüzden bu
iki şey, kendisi her iki türden de olmayan bir üçüncü şeye eşittirler.
Bu nedenle, mübadele-değeri söz konusu olduğu müddetçe her ikisi-
nin de bu üçüncü şeye indirgenebilir olmaları gerekmektedir”.

“Bu ortak öge” diye devam etmektedir Marx, “metaların geomet-
rik, fiziksel, kimyasal ya da başka bir doğal özelliği olamaz. Çoğu de-
fasında metaların fiziksel özellikleri, ancak onları kullanışlı yaptıkları
ve böylece onları kullanım-değeri hâline getirdikleri zaman dikkate
alınırlar. Ancak, diğer yandan, metaların arasındaki mübadele ilişkisi
açıkça bu metalar kullanım-değerleri hesaba katılmadan belirlenir. Bu
ilişki içerisinde bir değer, eğer doğru oranda mevcut ise, bir diğeri ile
aynıdır. Ya da yaşlı Barbon’un dediği gibi ‘Eğer değerleri eşitse, bir
türden emtia bir diğeri kadar iyidir. Eşit değerde olan şeyler arasında
hiçbir fark ya da ayırım yoktur.’ Kullanım-değeri olarak metalar farklı
nitelikteki bütün şeylerin üzerinde yer almaktadırlar; mübadele-de-
ğerleri olarak ise ancak farklı niceliklerde olabilirler ve bu nedenle de
kullanım-değerinin tek bir zerresini bile içermeyebilirler.

“Bu durumda metaları kullanım-değerlerinden soyutlarsak, geriye
tek bir ortak özellikleri, emek ürünü olma özellikleri kalır. Fakat me-
talar emek ürünü olarak dahi, bu soyutlama süreci vasıtasıyla elimizde
hâlihazırda bir değişikliğe uğramışlardır. Zira bir metayı kullanım-de-
ğerinden soyutlarsak, onu aynı zamanda kendisine bir kullanım-de-
ğeri kazandıran maddî öğelerden ve biçimlerden de soyutlamış olu-
ruz. Artık o bir masa, ev, iplik ya da herhangi yararlı bir şey değildir.
Bütün fiziksel nitelikleri ortadan kalkmıştır. Ve artık marangozun,
duvarcının, eğircinin ya da başka türden belirli bir endüstrinin eme-

ğinin ürünü de değildir. Emek ürünlerinin yararlı nitelikleri ile birlikte, onlarda somutlaşmış olan emeğin yararlı niteliği ortadan kalkmakta ve bu emeklerin farklı somut biçimleri de kaybolmaktadır. Bu ürünler artık birbirlerinden ayırt edilemezler; hepsi aynı türden insan emeğine, soyut insan emeğine indirgenmişlerdir.”

“Şimdi bu ürünlerin her birinden artakalan şeyi inceleyelim. Bu artakalan şey, hayaletimsi bir nesnellikten, birbirlerinden ayırt edilemeyen insan emeğinin hücrenel bir dokusundan; yani biçimi ne olursa olsun, insan emeğinin bir çıktısından başka bir şey değildir. Bütün bu şeyler şimdi bize, insan emeğinin kendi üretimlerinde harcanmış olduğunu, onlarda insan emeğinin birikmiş olduğunu ve bunların bu ortak toplumsal özün kristalleri olarak birer değer olduklarını göstermek zorundadır.”

Sonuç olarak, değer kavramını bu şekilde bulmuş ve belirlemiş oluyoruz. Değer, mübadele-değeri ile özdeş olmayan diyalektik bir biçim içerisindedir; fakat, birazdan basitçe ifade edeceğim üzere, mübadele-değeri ile çok yakın ve ayrılmaz bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Değer, mübadele-değerinden çıkarılmış bir tür mantıksal özdür. Marx’ın kelimeleri ile söylersek, değer “kendisini metaların mübadele ilişkisinde veya mübadele-değerinde gösteren ortak bir unsurdur” ya da bu defa tersinden söylersek “mübadele-değeri, metaların değerinin kendisini gösterebileceği veya ifade edebileceği tek biçimdir” (I, s. 45).

Değer kavramını oluşturduktan sonra Marx, değer ölçüsünü ve miktarını tarif etmeye geçer. Emek değerinin özü olduğuna göre, bütün metaların sahip olduğu değer miktarı da onlarda bulunan emeğin miktarı ile ölçülür. Bu emek miktarı da kendi süresi vasıtasıyla ölçülür. Fakat bu süre, metayı meydana getiren bireyin ihtiyaç duyduğu belirli bir süre ya da emek zamanı değil, toplumsal bakımdan gerekli olan emek zamanıdır. Marx bu sonuncusunu “bir kullanım-değerini, normal üretim koşullarında ve belirli bir toplumda yaygın olan emeğin beceri seviyesi ve yoğunluğu ile üretmek için gerekli olan emek zamanı” (I, s. 46) olarak tanımlamaktadır. “Değerin miktarını, ancak bir kullanım-değerini üretmek için toplumsal bakımdan gerekli olan emek miktarı ya da emek zamanı belirler. Burada tek tek her bir meta kendi türünün ortalama bir örneği olarak kabul edilmelidir. Bu ne-

İsim İndeksi

Adler, Georg 5
Aristo 61, 63, 119
Barbon, Nicholas 6, 65
Bernstein, Eduard 137
Buch 142, 155
Coletti 4
Dietzel, Heinrich 55
Engels, Friedrich 3, 4
Grabski 76
Graziadei 4
Kautsky, Karl 133
Knies, Karl 1, 63, 67, 71
Lafargue, Paul 4
Landè, Hugo 96
Lexis, Wilhelm 3
Loria, Achille 3, 25
Ricardo, David 19
Rodbertus, Karl 3, 79, 80
Schmidt, Conrad 3, 23, 24, 28, 30, 96, 105, 133
Smart, William 9, 118
Smith, Adam 19, 45, 70, 71, 152, 166, 167, 178
Soldi 4
Sombart, Werner 22, 25, 42, 43, 49, 95-110, 117, 163-165, 179,
Stiebling 3
Wolf, Julius 3